

nélkül. Én magam már nemsokára frakkban járok a hivatalba, mert egyéb tisztességes ruhám már nincs. De legalább a fákat szép ruhába öltözteti az Isten, s örülünk, hogy azokat nézhetjük. Kis Ilus is sajnálta, hogy most kell neki itthagyni a várost,³⁹ mikor szépül.

A képek nagyon kedvesek és nagyon szívesen láttatnak.⁴⁰ Hufnagel felvételeiből számodra is készült. Nincs több papír. Szíve minden szeretetével ölel:

Ferkó

Közli: PÉTER LÁSZLÓ

BÍRÓ VERA: DUNAVARSÁNY

Bíró Vera, Bíró Lajos lánya nagyon fiatalon került el szüleivel Magyarországról. Adyról csak gyermekemlékei maradtak. De a gyér emlékeket feldúsították a családi elbeszélések. Vészi Józsefé, a nagyapáé, aki mint szerkesztője nagyon közelről látta Ady pályáját, az anyáé, Vészi Joláné, a nagynéni Vészi Margité, akiknek Adyval közismert volt barátsága, a nagybácsié, Bíró Jánosé, aki Ady nagyváradi indulásánál volt jelen, és mindenekelőtt Bíró Lajosé, aki élete végéig Ady leghívebb barátai közé tartozott.

Bíró Vera nagyon közel állt apjához; nemcsak gyermeki, de baráti, munkatársi kapcsolat is fűzte hozzá. Bíró tudvalevően mindvégig tartotta a kapcsolatot az októbrista emigrációval, és figyelemmel kísérte a hazai eseményeket is. Mikor a fehér terror idején kizárták a Petőfi Társaságból, ezt elégtétellel közli Jászihoz írt levelében: „Tegnap Hause- réktől azt a hírt hallottam (otthonról írták nekik), hogy a Petőfi Társaság kizárt a tagjai közül Móricz Zsigmonddal együtt. Ez a hír felderített. Nemcsak azért, mert jobb társaságban távozom a Petőfi Társaságból, mint amilyenben ott voltam, hanem mert egyenesen le- kicsinylésnek éreztem volna, ha velem semmi ilyesmi nem történék. Az én nagyon rogyadozó önézetem ilyen alkalmakkor szokott egy kissé megerősödni.” (1919. dec. 25.)

³⁹ Engel Vilmosné a szüleihez utazott Törökbecsére.

⁴⁰ Különféle fölvételek a frontról, köztük olyanok, amelyeknek muzeális értéket tulajdonítottak. Hufnagel hadnagy fölvételei különösen a könyvtár és a múzeum számára „láttattak” nagyon szívesen.

Bíró Vera részt vett apja baráti kapcsolatainak fenntartásában is, nem egyszer ő levelezett apja barátaival. Ez után a rövid Ady-émlékezés után azt várnánk tehát tőle, hogy írja meg emlékeit édesapjáról, állítsa össze Bíró Lajos életrajzának emigrációs szakaszát, és ne csak az Ady-leveleket, hanem édesapja egyéb közérdekű levelezését is adja közzé. És többet szeretnénk tudni Bíró Jánosról is, aki Amerikában szervezte a baloldali emigrációt és ott is halt meg.

Bíró Vera tehetséges költőnek indult. 1930-ban *Végletek* címen egy kötete jelent meg Grilléknél. Ma is Londonban él. Az emlékezés végén közölt verse Vészi Margitnak Dunavarsányról készített fametszetére készült.

*

Mi köze egy kislánynak, aki Ady halálakor 12 éves volt, Ady Endre alakjához és munkájához?

Nekem sok van. Ady és apám fiatalkori barátsága végig megmaradt; mindketten nagyapám Budapesti Naplójánál dolgoztak. Ady úgyszólván családtag volt a dunakisvarsányi társaságban, nagyapám házában, ahova apám hamarosan tényleges családtagként tartozott. A komoly levelezés közben, amely a budapesti Széchényi Könyvtár tulajdonában van, egyszer eszébe jutott és egy fényképes lapot küldött nekem, a kétéves kislánynak: „Kedves kicsi Vera. Légy mindig jó kis leány, szépség, kedvesség és vigasztalás.”

A varsányi fiatalok szerették. Ha ott dolgozott, jégbehűtött bor mellett egy tisztáson, tízszer tépett el egy kéziratot, amíg megelégedett vele: a széttépett lapokat lelkes és gondos kezek gyűjtötték össze. A végén, sajnos, mind a varsányi egerek prédájává lett. Apám, aki Adyval egy szobában dolgozott a lapnál, megerősítette, hogy Ady keserves nehezen, verejtékkal írta verseit és prózáját is. Jó és lelkiismeretes újságíró volt: és ezt nagyapámtól és apámtól hallani nem volt csekélység.

Varsány néha inspirálta is Adyt. Ott született például A fekete zongora. A dallam egy hegedűé volt – egy fiatal nagynéném játszott messze fenn a házban – de aki vershez ért, meg fogja érteni, hogy mélyhangú végződést kíván az utolsó sor.

Versekre gyermekkorától kezdve muzikális édesanyám, aki

tudta, hogy én is szeretem a verset, habozás nélkül olvasta fel nekem 8–9 éves koromban a Párisba tegnap beszökött az ősz, Várni, ha éjfél ut az óra és A fekete zongorát. És talán ezért nem lett belőlem Ady-epigon.

Azt mondják, Ady babonás volt. Nem mert, akárhányszor próbálkozott vele, nem tudott éjjeleken a ház kiugró szárnya mögé menni. Együtt aludt a nála sokkal fiatalabb, korán elhalt nagybátyámmal, Gyulával. Az ő elbeszéléseiből tudják a többiek, hogy Ady rossz alvó volt; gyakran felkelt, járt a szobában. Meleg barátság kötötte őket egymáshoz, és gyakran még sok kérdést megtárgyaltak, míg Ady elaludt. Mindig csak akkor lehetett tudni, hogy valóban elaludt, ha egyet sikoltott. Aztán aludt csakugyan.

Varsányon érte a hír – a szerkesztőségből továbbították a táviratot, hogy Léda Váradra utazik, mert gyereket vár. Pozsonyig elébe sietett, a pénz valahonnan előkerült. De nem volt bizonyos affelől, hogy az ő gyereke lesz-e? Váradon holtan született a gyerek, fiúgyerek. Ady nagyon megrendülve írt erről, talán Margitnak: hat ujjá volt, mint neki és minden Adynak. Ekkor őszintén meg volt rendülve.

Ady első lelkes, idősebb és fiatalabb intellektuális publikuma és otthona helyett otthona Varsány volt. Nagyon jóban volt Vészivel, aki maga is költőnek indult, a nagyanyámmal, aki szerette ezt a keménygalléros, vidékies, udvarias fiút, Bíróval, aki régen barátja volt. Vészihez való viszonya a gyanakvásból hamarosan gyermeki szeretetté vált. A nagyanyámat bájának és szépségének járó tisztelettel kezelte, szeretetét viszonzó hódolattal. A két idősebb lányt, akit már korábbról ismert, és akik megértették és kedvelték, barátként szerette. Margitba sohse volt szerelmes, de hosszan és részletesen el tudtak beszélgetni, mert Margit sok tehetséggel volt megáldva; Jolán iránt olyanféle respektust érzett, mint nagyanyám iránt; ő éppen olyan jó hallgató közönség volt, mint amilyen jó kritikus, ha kérdezték.

A komikus elem a szintén nagyon szép dédanyám és Ady

különös viszonya volt. Együtt ültek a verandán, a német ajkú Nina néni (a fiatalok így becézték-gúnyolták) piros pongyolában egy német lapot böngészett; szemben ült Ady, aki a magyar sajtót bújta. Tisztelettel nézte az öreg hölgyet, akinek olvasmányából időről-időre egy-egy megjegyzés szállt Ady felé. „Die Valerie ist angekommen”, jelentette ki Nina néni. Ady bólintott. Vagy: „es regnet”. Ady ijedten nézett körül a varsányi tündöklő napsütésben. Mire Nina magyarázóan: „in Ischl regnet’s”. A lap tartalmából elsősorban a császári-királyi ház dolgai érdekelték és foglalkoztatták Nina nénit.

Egyszer a szomszéd faluból meglátogatta egy barátnője. Zivatar tört ki, ő ott akarta volna tartani, de ez senki másnak nem volt ínyére. Egy idő múlva beszéltek hozzá, hogy a vihar elmúlt, és a kocsi előállt. Ez egyszer méregbe jött Nina néni, és mint mindig, németül ripakodott rá a társaságra: „Also die Kohn ist Euch nicht gut genug, aber dieser besoffene Petőfi kann jeden Sonntag hier schlafen”. Lecsillapították, de a mondás sokáig élt a Vészi körökben.

Ady itallal kezdte a napot. Többnyire nem ártott neki. Tréfálgatása majdnem mindig odáig ment csak, hogy gonosz-kodó arccal mondta a többieknek: „Most beszéljünk rosszat”. De megesett, hogy a szesz úrrá lett rajta. Egyszer mindenáron egy fiatal meggyfára akart felmászni. Fel is mászott, alig lehetett leszedni. Egy más alkalommal ő volt ügyeletes a Naplónál, és reggelre valami csodás badarság jelent meg a tollából: mindenkinék káprázott a szeme, és a vele nagyon türelmes „diri” alaposan le is szidta.

Bandi néha eltűnt, elkalandozott, különösen a Budapesti Napló szétszéledése után. De megint a családhoz fordult, mikor a Csinszka-házasság akadályokba botlott.

Nagyapám minden politikussal jóban volt, Csinszka apjával is. Mikor Ady nőszülni akart, többször eljött, most már a Pester Lloyd házba, segítségért. Ez a kép van ma előttem: Ady Endre hullámos szép barna hajával, dióbarna szemével nagyapámmal egy sarokasztalnál ült, és egy-két percre beengedtek engem is.

Szüleim még többször látták azután, én többé nem. Anyám nem győzi dicsérni a példás gondot, amivel Csinszka ezt a már komolyan beteg embert gondozta, a lakásukat csinosan, tisztán tartotta. Először volt gondtalan élete rövid ideig.

A halála után mi hamarosan emigrációba mentünk; de a versei forrtak bennem, és ezt az utolsó képet örökre megtartottam szívemben.

Azt hiszem, Varsány volt az a ritka hely, ahol Ady boldog tudott lenni.

A metszet előtt

édesanyámnak

Veled együtt nézнем a képet könnyebb,
Hiszen láttára kibuggyant a könnyed.
Vezess vissza ahhoz, ami volt Varsány,
Ahol még mosoly ült az élet arcán;
Ahol az ifjúságot kutatom.

A vendégnek mi is volt egykor Varsány?
Magyar szívek és szavak otthona,
Liget, hol vers és vadvirág terem.
Nagy tornyos kőház, körülötte harsány
Részeg színek: akácméz, orgona.

S mi volt nekünk? Az idő-óceánon
Sziget, ahol, mert Isten nevetett,
Meleg szívekből szerelem fakadt.
Forró a nyár, a csók, forró e tájon
A föld, a vágy, a hit a szeretet.

Mindannyiunknak – s hányan vagyunk még meg?
Különös kegy volt – élet és mese.
Fiatal volt a föld, s az ég fölötte,
Dalolt a csillag, született az Ének.

De ez már múlt. Nem tudja senkise
 Mirajtunk kívül. Tán egyszer kiássák.
 De hogy tudnák, hogy nem találni mását.
 Ki mondja meg, hogy mindez lehetett,
 S áldott volt, mert az Isten nevetett.

Közlő: VEZÉR ERZSÉBET

BERZEVICZY ALBERTHEZ IROTT MAGÁNLEVELEKBŐL*

Ambrus Zoltán levele:

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

E hó 9-ikén 534/931 sz. alatt kelt nagybecsű soraival értesíteni méltóztatott, hogy az elnöklete alatt álló M. Tudományos Akadémia folyó évi március 9-én tartott összes-ülése kegyes volt megemlékezni születésem hetvenedik évfordulójáról és felkérte Nagyméltóságodat, közölné velem jókívánságait.¹

Kérem Nagyméltóságodat és a Magyar Tudományos Akadémiát, fogadják ezért a nem remélt, rendkívül megtisztelő és jól eső kitüntetésért, amely a legnagyobb jutalom azért a törekvésemért, hogy mindig ideálokat igyekeztem szolgálni, hálás köszönetemet. Mély tisztelettel

Budapesten, 1931 március 15-én

Ambrus Zoltán

Beöthy Zsolt levele:

Mélyen tisztelt kedves barátom! Nagy meglepetéssel vettem ma soraidat, mert én azt hittem, hogy Pesten maradtál. Hiába kerestelek a lakásodon, hiába a Pannoniában, de gondoltam, valahol másutt szálltál meg, s tán a K. T. ülésen találkozha-

*A levelek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában találhatóak.

¹ Ambrus Zoltán író, műfordító, akadémiai levelező tag 1911-től.